

ANTANDROS MEZAR TAŞLARI

THE TOMB STONES FROM ANTANDROS

Kahraman YAĞIZ*

Anahtar kelimeler: Mezar, Stel, Herme, Heykel, Sütun, Alınlık
Keywords: Grave, Stele, Herme, Statue, Pediment.

ÖZET

Antandros nekropolisinde müze kurtarma kazıları ve sonrasında başlayan sistemli kazılarda açığa çıkarılan mezar stelleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın içeriğini işlenmemiş doğal taşlar, herme formlu steller, üçgen alınlıklı stelleri, dairesel kesitli stel ile mezar işareti olarak kullanılmış bir kouros parçası oluşturmaktadır.

Kronolojik olarak erkenden geçe doğru ele alınan stel grupları arasında herme formlu olanları ön plana çıkmaktadır. Bu grupta yer alan stellerin genel özelliği boylamasına dikdörtgen bir gövde, kısa dar bir boyun ve stilize insan başı şeklinde bir üst bölüme sahip olmalarıdır. Ancak baş ve gövde üzerinde insan uzuvlarının hiç biri işlenmemiştir. Erken örnekleri MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına ait olan bu grubun stelleri Klasik dönemde de kullanılmıştır. Steller her iki dönemde de altlık kullanılmadan doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Arkaik dönemin herme formlu stelleri dışında tespit edilen diğer mezar işaretleri bir kourosa ait baş parçası ve dairesel kesitli steldir. Dairesel kesitli stel olasılıkla iki boyutlu herme formlu stellerin üç boyutlu bir versiyonu olmalıdır.

Antandros'un var olan stel grupları arasından Herme formlu örnekler, Hellenistik döneme kadar en azından bu grup için bir devamlılığın bulunduğunu göstermiştir. Hellenistik dönemle birlikte hem Herme formlu steller hem de diğer grupların kullanımı son bulmuş, bunlarını yerini stel altlıklarına yerleştirilen üçgen alınlıklı mermer steller almıştır.

ABSTRACT

The grave steles uncovered during the salvage excavations done by the museum and the following systematic excavations at the Antandrus necropolis are the topic of this work. The content of this study is unprocessed natural stones, herme shaped stelai, stelai with triangular pediments, a stela with a circular cross-section, and a kouros fragment, which had been used as a grave marker.

Among the stela groups that have been classified chronologically, the herme shaped stelai stand out. The common characteristic of this group is having vertically a rectangular body, a short and narrow neck, and an upper structure in a stylized head shape. However, none of the human organs is elaborated neither on the head nor the body. Early samples dating to the second half of the seventh century BC of this group were also in use during the Classical period. In both periods, steles were placed directly on ground without using bases.

Apart from the herme shaped stelai, the grave markers that date to the Archaic Period are a kouros head fragment and a stela with a circular cross-section. The latter was possibly a three dimensional version of the usual two dimensional herme shaped stela.

The sustainability can only be followed among the Herme shaped steles in Antandrus. They were used both in the Archaic and Classical periods and then replaced by steles with triangular pediments and bases in Hellenistic period.

* Yrd. Doç. Dr. Kahraman YAĞIZ. Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Adıyaman-Türkiye. e-posta: kyagiz@adiyaman.edu.tr, kahramanyagiz@hotmail.com

İnsanoğlunun evrim sürecinde Neandertallerle başlayan ölümlerini gömme geleneği farklı kültürlerde farklı mezar tipleri ve uygulamalarla günümüze kadar devam etmiştir. Bununla birlikte gelişen ve değişen inanç sistemleri içinde insanlar sadece ölümlerini gömmekle yetinmemiş, aynı zamanda öbür dünyada ruhun huzur içinde varlığını sürdürmesi için, bağlı buldukları kültürlerin inanç sistemleri dahilinde, belli ritüelleri uygulama ihtiyacı da hissetmişlerdir. Bunu gerçekleştirmenin ilk ve belki de en önemli adımı, mezarın yerini gösterecek işaret veya işaretlerin kullanılmasıdır. Bu işaretler en basit şekliyle mezarın üzerine küçük bir tepecik oluşturacak şekilde toprağın yığılmasından devasa tümüslere, işlenmemiş doğal bir taş kütesinden figürlü ve motifli mezar stellerine, pişmiş toprak kaplardan insan heykellerine ve anıtsal mezar yapılarına kadar çok farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Mezar işaretleri açısından farklı uygulamaların görüldüğü merkezlerden biri de Antandros Nekropolisi'dir. Antandros, Balıkesir İli, Edremit İlçesine bağlı Altınoluk mahallesi sınırları içinde yer alır. Kentin yerleşim alanı, Edremit Körfezi'nin kuzeyinde, İda Dağı'nın güney eteklerinde, denize dik uzanan 215 m. rakımlı Kaletaşı Tepesi'nin zirve ve batı yamaçlarına konumlanmıştır¹. Kentin nekropolisi ise yerleşimin bulunduğu Kaletaşı Tepesi'nin yaklaşık 400 m. batısında, sahil şeridi ile ona paralel uzanan tepe arasında yaklaşık 50-60 m. genişliğindeki yamaç ve düzlükte yer alır². Nekropoliste ilk çalışmalar alanın imara açılması ile başlayan inşaat faaliyetleri sırasında mezarlara rastlanması sonucunda başlamıştır. 1991-1995 yılları arasında aralıklarla Bursa Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazıları, nekropolisin MÖ 7. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla kadar kesintisiz bir kullanıma sahip olduğunu ortaya koymuştur³. Daha sonra 2001 yılında başlayan sistemli kazılarla birlikte nekropolisin MÖ 8. yüzyılın sonlarından Hellenistik dönemin sonlarına kadar kesintisiz kullanım gördüğü belirlenmiştir⁴.

ANTANDROS NEKROPOLİSİ VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Yaklaşık 700 yıl gibi uzun bir zaman aralığında kullanım gören Antandros nekropolisinin ilk kullanım evresi MÖ 8 yüzyılın sonları ile MÖ 7. yüzyılın ilk yarısını kapsamaktadır. İlk kullanım evresine dair veriler sadece iki mezardan gelir. Bunlardan ilki MÖ 8. yüzyılın sonlarına tarihlenen inhumasyon tarzında yapılmış bir çocuk gömüsüdür⁵. İkincisi ise birincil kremasyon tarzında olup MÖ

7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir⁶. Bu iki mezar nekropolisin erken dönem ölü gömme geleneklerine dair net veriler sunmaktan uzaktır. Buna karşın MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen mezarlar, yaklaşık yüz yıllık zaman sürecinde hakim gömü şeklini kremasyonların oluşturduğunu ortaya koymuştur. Buna rağmen yüz yıllık sürecin tamamında homojen bir yapı gözlenmez. Bu yüzyıllık sürecin ilk elli yılında, 6,5 yaşın üzerindeki bireylerin birincil veya ikincil kremasyonlar şeklinde gömüldüğü, 6,5 yaşın altındaki bebek ve çocukların ise inhumasyon tarzında pithos, amphora, hydria, khytra kapları içinde veya basit toprak gömüler şeklinde gömüldüğü görülür⁷. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısını kapsayan ikinci elli yıllık zaman diliminde ise yüzyılın başında pithos gömüler içinde yetişkin inhumasyon mezarları ve ikinci çeyreğinden itibaren taş lahit mezarlardaki inhumasyonlar, ölü gömme geleneğinde değişimin başladığını göstermektedir⁸. Ancak yüzyılın ortalarına kadar hakim gömü şekli hala kremasyonlardır. MÖ 6. yüzyılın ortalarından sonra ibre kremasyondan inhumasyona doğru değişir ve Klasik dönemde bu değişim süreci tamamlanır. Özellikle taş lahit mezarlara yapılan inhumasyon gömülerle artık hakim gömü şeklini inhumasyonlar oluşturmuştur. Ancak sayıları çok az olmakla beraber MÖ 5. ve 4. yüzyıla tarihlenen ikincil kremasyon örneklerine de rastlanmıştır. Bu durum Hellenistik dönemin başlarına kadar devam etmiş, MÖ 4. yüzyılın sonları-3. yüzyılın başlarıyla birlikte kremasyon sayısında ani bir yükseliş yaşanmıştır. Bu dönemde birincil ve ikincil kremasyon örneklerinin dışında inhumasyon tarzında yapılmış çok sayıda çatı kiremidi ve basit toprak mezar da açığa çıkarılmıştır. Bu nedenle hakim gömü şeklini belirlemek bugün itibariyle mümkün değildir.

Görüldüğü gibi Antandros Nekropolisi'nin uzun süreli kullanımını toplumun zaman içinde değişen mezar tiplerini ve ölü gömme geleneklerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu değişim sadece mezar türleri ve gömü geleneklerinde yaşanmamış aynı zamanda mezar işaretleri açısından da benzer bir durum ortaya çıkmıştır. En sade şekliyle mezar üzerine yığılan toprak ki bu toprak zaman içinde yok olmuş geriye ise toprağın kaymasını önlemek için çevresini sınırlayan taş dizileri kalmıştır. Bunun dışında daha özenli yapılmış dış yüzü sıvalı dikdörtgen formlu yapılar, anıtsal nitelikli at nalı planlı yapılar ve hem işlenmiş hem de işlenmemiş mezar taşlarından oluşan işaretlere rastlanmıştır.

Yukarıda kısaca söz edilen mezar işaretleri arasında bulunan mezar taşları çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu bu çalışmanın içeriği işlenmemiş doğal taşlar, herme formlu steller, üçgen alınlıklı steller, dai-

¹ Polat 2003: 21.

² Polat/Polat 2007: 1; Polat 2008: 272.

³ Yalman 1993: 449-469; Özeren/Ünal/Üner 1997: 161-177.

⁴ Polat/Polat 2007: 7.

⁵ Polat/Polat 2007: 1-2, Res. 4. Yağız 2015: 707.

⁶ Polat/Polat 2007: 2, Res. 5. Yağız 2015: 707.

⁷ Yağız 2015: 709-712, 714-715.

⁸ Yağız 2015: 711.

Res. 1: 320 no.lu Mezar Yapısı / Burial Cluster no. 320 (Antandros Kazı Arşivi).

resel kesitli stel ile yine mezarın yerini işaretlemek için kullanılmış olduğu anlaşılan kouros parçası oluşturmaktadır. Çalışmada resimlerde gösterilen stellerin tamamı değerlendirilmemiş olup, benzer özellikler taşıyan stel gruplarından belli başlı örnekler detaylı ele alınmıştır. Aynı özellikler gösteren diğer stellerin ise sadece çizim ve resimleri yer almaktadır. Ayrıca müze kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan stellerin çizimleri yapılamadığından sadece resimleri kullanılmıştır.

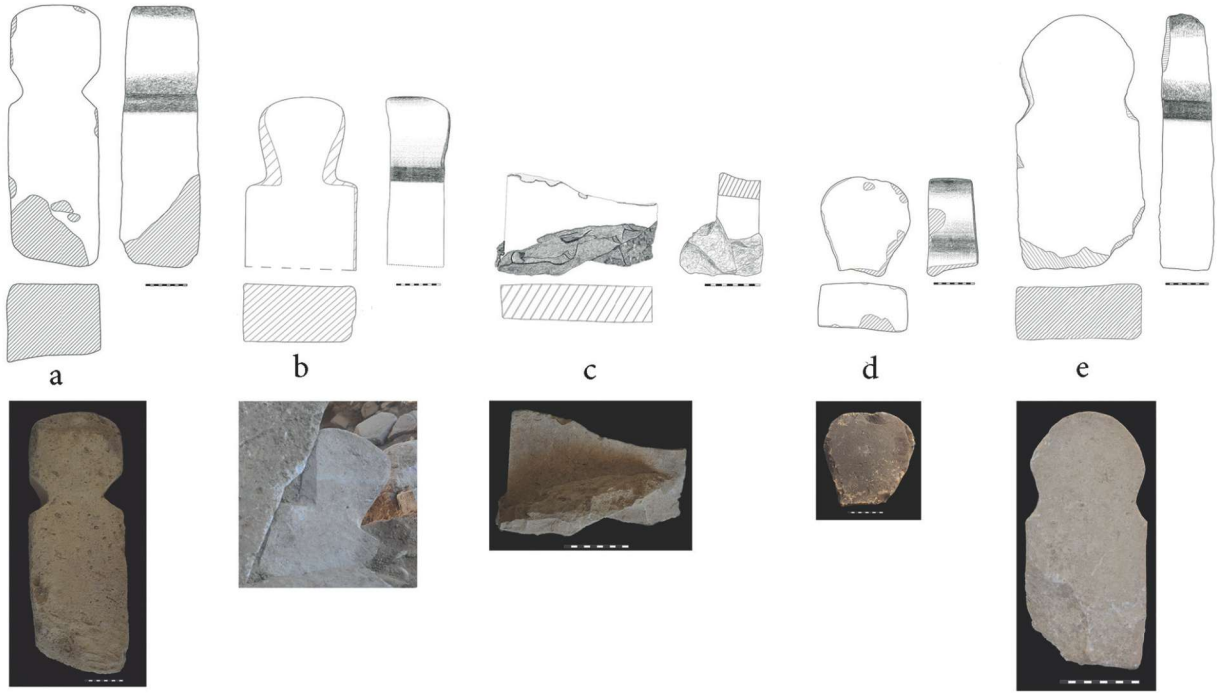
Antandros mezar taşları, kronolojik olarak erkenden geçe doğru bir dizin oluşturulduğunda, en iyi ve yerinde korunmuş örneklerin Arkaik döneme ait olduğu görülür. Bunlardan 320 no.lu mezar yapısı Arkaik dönemin *in situ* örneklerinden biridir. Doğu-batı doğrultulu uzunluğu 2,50 m. olan yapının kuzey-güney doğrultulu genişliği 1,90 m.dir. Yapı, büyük boyutlu şekilsiz taşların dikdörtgen bir bölme oluşturacak şekilde tek sıra halinde dizilmesiyle oluşturulmuştur. Bölmenin iç kısmı ise gömüler yapıldıktan sonra orta boy şekilsiz taşlar ve çakıllarla doldurulmuştur. Bölme içinde MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen yetişkin bir bireye ait bir birincil kremasyon (326 no.lu mezar), yine yetişkin bir bireye ait bir ikincil kremasyon (323 no.lu mezar) ve inhumasyon tarzında yapılmış iki bebeğe ait iki amphora mezar (324 ve 325 no.lu mezarlar) açığa çıkarılmıştır. Mezarları işaretlemek için mezar yapısının doğu kısa kenarının orta kısmına herme formulu bir stel ile stelin kuzey ve güneyi-

ne birer şekilsiz taş yan yana dikilmiştir. Ayrıca stellerin hemen batısına mezar bölmesinin içine gelecek şekilde yer düzlemine paralel olarak, üst bölümleri düz iki adet taş yerleştirilmiştir (Res. 1)⁹. Stellerin önüne yerleştirilmiş olan bu taşlar, olasılıkla yılın belli dönemlerinde mezar başında yapılan seramonilerde sunuların bırakılmasına yönelik olmalıdır¹⁰. Mezar yapısının boyutları ve içerisinde dört bireye ait mezarın ve üzerinde birisi herme formulu ikisi doğal taştan oluşan üç mezar taşının ele geçmesi, bu mezar yapısının bir aile mezar olduğunu ortaya koymuştur.

320 no.lu mezar yapısını işaretlemek için kullanılan herme formulu stel, tuf taşından yapılmış olup, 0,634 m. yüksekliğinde, 0,22 m. genişliğinde, 0,192 m. kalınlığındadır. (Res. 2a). Söz konusu stel köşeli hatlara sahip stilize bir başa, kısa dar boyuna ve kare kesitli, uzun dar dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Stel üzerinde kazıma, kabartma ve

⁹ Polat/Polat/Yağız/Aktaş/Açar 2011: 105-106, Res. 9-10; Yağız 2011: 16.

¹⁰ Benzer bir uygulama Assos Batı Nekropolisi mezarlarında da görülmektedir. Burada urne mezarlar için kullanılan dikdörtgen blok mezar taşların önünde, bir kenarı yuvarlatılmış kare formulu taşlar bulunmaktadır. Stupperich 1992: 26, 28, Taf. 11, No:1. Stupperich 1990: 20-21, Taf. 5, No: 3-4; Utilli 1999: 114-116, Abb. VII-VIII. Ayrıca Pompei'de açığa çıkarılan Herme formulu stellerinde de benzer bir uygulama dikkat çekmektedir. Bkz. Kockel 1987: 190, Tafel 29d.

Res. 2: Arkaik Dönem Herme Formlu Steller / *Herme Shaped Stelai of Archaic Period* (Antandros Kazı Arşivi).

boya ile yapılmış herhangi bir ize rastlanmamıştır. Arkaik döneme tarihlenen bire bir örneği bulunamamış olan stelin yakın bir örneği Assos Batı nekropolisinde açığa çıkarılmıştır. Ancak Assos örneği, andezitten yapılmış olması, tam daire şeklindeki baş bölümü ve yüz detaylarının kazımayla işlenmiş olmasıyla Antandros örneğinden ayrılmaktadır¹¹. Assos dışında Tanais Nekropolisi'nden benzer üç örnek ele geçmiştir. MÖ 3. -2. yüzyıla tarihlenen Tanais stellerinden en iyi korunmasının üzerinde kazıma ile yapılmış on üç adet konsantrik daire yer alır¹². Antandros örneklerine en yakın benzerler Pompei nekropolislerinden gelmektedir¹³. Tüf taşından yapılmış herme formlu Pompei örnekleri, M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenmekte olup, Antandros stellerinden oldukça geç bir tarihe aittir.

320 no.lu mezar bölümünü işaretlemek için kullanılan şekilsiz taşlardan Herme formlu stelin kuzeyinde yer alanı, 0,33 m yüksekliğinde, 0,30 m genişliğinde ve 0,12 m kalınlığındadır. Güneyinde yer alan ise 0,16 m yüksekliğinde, 0,34 m genişliğinde ve 0,10 m ile 0,34 m arasında değişen kalınlıktadır.

¹¹ Stupperich 1996b: 29-30, Taf. 12, No: 5-6; Stupperich 1996a: 54, Abb. 7; Utili 1999: 116, Abb. VIII.

¹² Şhelov 1961: 12, Fig. XXXI. 1-3.

¹³ Pompei antik kenti nekropolislerinde 400'ün üzerinde Herme formlu stel açığa çıkarılmıştır. Bu steller tüf ve mermer taşından yapılmış olup, tüf taşından örnekler MÖ 1. yüzyıla, mermer örnekler ise Augustus dönemine tarihlenmiştir. Bu stellerin 170'i üzerinde bireyin ismi yer alırken yazıtlı olanların tamamı mermer örneklerden oluşur. Tüf taşı örneklerinde yazıt yer almamaktadır. Ayrıca kadın bireylere ait olduğu tespit edilen birkaç örnekte stel başının arka kısmında iki bukle halinde örülmüş saç tasviri yer alır. Kockel 1987: 189, Tafel 29 a, d); Nagel 2007: 14-15, Abb. 3 a-c.

Arkaik dönemin diğer *in situ* mezar taşı örnekleri 320 no.lu mezar yapısının benzeri bir mezar bölümünü işaretlemek için kullanılmıştır. 2,50 x 2,00 m. boyutlarındaki bu mezar bölümü 320 no.lu gibi büyük boy şekilsiz taşların tek sıra halinde dikdörtgen oluşturacak şekilde dizilmesiyle oluşturulmuştur (Res. 3). Bölme içinde tamamı yetişkin bireylerden oluşan ve MÖ 7. yüzyılın sonları - 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen dört mezar yer alır¹⁴. Mezarlardan biri (415 no.lu mezar) birincil kremasyon, üçü (424, 425 ve 426 no.lu mezarlar) ikincil kremasyon şeklinde yapılmıştır. Gömüler yapıldıktan sonra bölmenin iç kısmı küçük boy moloz taş ve çakıl taşlarıyla doldurulmuştur. 320 no.lu mezarda olduğu gibi doğu kısa kenara bir herme formlu stel, bunun kuzeyine iki doğal plaka taş¹⁵, güneyine ise sadece alt bölümü korunmuş başka bir stel yerleştirilmiştir. Her bir mezar taşının batısına birer adet üst kısmı düz taş, yatay olarak yerleştirilmiştir. Bu taşlardan herme formlu ve dikdörtgen kesitli stellerin önüne yerleştirilenler kare formlu olup düzgün

¹⁴ 426 no.lu mezardan ele geçen Kuşlu Skyphos, Coldstream'in Grup IV altında topladığı MÖ 615 sonrasında üretildiğini söylediği Kuşlu Skyphos grubundandır. Bkz. Coldstream 1968: 300-301. Yakın bir örnek Klazomenai Akpınar Nekropolisi'nden ele geçmiştir ve MÖ 620-600 yıllarına tarihlenmiştir. Bkz. Hümmüzlü 2003: 26-27, 280, Fig. 25, 112/12-112/13. 424 ve 425 no.lu mezarların gri hamurlu omuzdan kulplu amphoralarının benzer örnekleri daha önce Antandros nekropolisinde açığa çıkarılmış ve MÖ geç 7. - erken 6. yüzyıl ile MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir. Bkz. Yağız 2008: 89, Kat No. 9-10, Res. 9-10.

¹⁵ Neandria Nekropolisi'nde MÖ 7. yüzyıla tarihlenen ve yükseklikleri 2 ile 4 m arasında değişen kabaca işlenmiş taşlar mezar işareti olarak kullanılmıştır. Bkz. Koldewey 1891: 17, Abb. 30; Philipp 1981: 157.

ANTANDROS MEZAR TAŞLARI

bir işçilik gösterirken, doğal taşlardan oluşan mezar taşlarının batısına yine şekilsiz plaka taşların yerleştirildiği gözlenmiştir¹⁶.

Res. 3: 415, 424-246 no.lu Mezarların Yer Aldığı Mezar Yapısı / Burial Cluster including 415, 424-426 nos. Tombs (Antandros Kazı Arşivi).

Bu mezar yapısını işaretleyen stellerden herme formulu olanı yine tüf taşından yapılmıştır. Kazı alanından kaldırılmadığı için boyutları tam olarak ölçülemedi. Ancak açığa çıkarıldığı kadarıyla yüksekliği 0,385 m., genişliği 0,253 m ve kalınlığı 0,125 m dir. Genel hatları itibarıyla 320 no.lu mezar yapısında ele geçen herme formulu stel ile benzerdir (Res. 2b). Ancak baş bölümü 320 no.lu örneğe göre armudi bir forma sahip olup, başın arka bölümü hafif şişkindir. Ayrıca başın üst bölümünde küçük bir oyuk bulunmaktadır. Stelin gövdesi dikdörtgen kesitli olup, 320 no.lu mezar bölümünün Herme formulu stelin gövdesine göre daha geniş ve incedir.

Herme formulu stelin güneyinde bulunan diğer stel korunduğu kadarıyla 0,173 m yüksekliğinde, 0,289 m. genişliğinde ve 0,066 m kalınlığındadır. Ön ve arka yüzü herme formulu örneğe göre daha özenli bir işçilik sergilemektedir. Toprağa yerleştirilen alt bölümü ise işlenmeden bırakılmıştır. Herme formulu stele göre daha ince bir işçiliğin

görüldüğü bu stelin üst bölümü korunmadığı için formu anlaşılamamıştır (Res. 2c).

Yapının işlenmemiş taşlardan/dikitlerden oluşan diğer mezar işaretleri ise 320 no.lu mezar bölümünün işlenmemiş taşlarına göre daha büyük boyutlu ve plaka şeklindedir. Plaka taşların her ikisi de herme formulu stelin kuzeyinde yer almaktadır. Bunlardan en kuzeyde yer alanı 0,63 m yüksekliğinde, alt bölümü 0,34 m, üst bölümü 0,32 m genişliğinde ve 0,09 m kalınlığındadır. Diğer şekilsiz plaka taş en kuzeydekine göre daha büyük boyutlu olup, 1,30 m yüksekliğindedir. Taşın genişliği toprağa yerleştirilmiş alt kısımda 0,60 m üst kısımda ise 0,47m'dir. Kalınlığı ise 0,09 m ile 0,115 m arasında değişmektedir.

Tespit edilen bir başka Arkaik dönem mezar işareti yine herme formulu bir stele ait baş bölümüdür. İn situ ele geçen diğer iki örneğin aksine bu stel başı MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen 42, 44, 45 ve 46 no.lu mezarları çevreleyen büyük boyutlu taşların içinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır¹⁷. Yine tüf taşından yapılmış bu örnek korunduğu kadarıyla 0,24 m yüksekliği, 0,22 m genişliğinde, 0,115 m kalınlığındadır. İkinci örnekte olduğu gibi boyuna doğru daralan armudi bir formda olup, boyuna bağlandığı yerden kırılmıştır (Res. 2d). Her ne kadar *in situ* ele geçmemiş olsa da MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen 42, 45 ve 46 no.lu mezarlar bu stel için terminus oluşturmaktadır. Dolayısıyla en geç bu mezarlarla aynı tarihe ait olmalıdır.

Tamamına yakın korunmuş bir başka herme formulu stel örneği olasılıkla 460 no.lu pithos mezarı işaretlemek için kullanılmıştır. Stel, MÖ 6. yüzyıl sonları ile 5. yüzyılın başlarına tarihlenen pithosun doğuya bakan ağzı bölümünde, baş bölümü güneye gelecek şekilde toprağa yatmıştır. 460 no.lu mezarın bu herme formulu steli Arkaik dönemin erken örneklerine göre daha geniş ve daha incedir (Res. 2e). Stelin baş bölümü erken örnekler göre daha geniş ve daha yuvarlak bir yapıya sahipken, Klasik dönem örneklerine göre ise daha keskin bir açı ile boyuna doğru daralmaktadır. Stelin gövdesi toprağa yerleştirilen alt bölümüne doğru hafif genişleyerek devam etmektedir. Alt tarafında gövdenin bir bölümü kırık ve eksiktir. Üzerinde boya veya kazıma olarak hiçbir bezeme ve yazının yer almadığı stelin yüksekliği 0,581 m'dir. Baş bölümü 0,26 m, omuz bölümü 0,29 m gövdenin alt bölümü 0,32 m genişliğindedir. Kalınlığı ise 0,105 m'dir.

Stelin özellikleri, bu grubun form gelişimi açısından kilit rol oynamaktadır. Ne Arkaik dönemin armudi başlı, kalın ve dar gövdeli örneklerine, ne de Klasik dönemin yuvar-

¹⁶ 320 no.lu mezar yapısında olduğu gibi bu taşlar da olasılıkla sunuların bırakılması için yerleştirilmiş olmalıdır.

¹⁷ 42, 45 ve 46 no.lu mezarlar için bkz. Yağız 2008: 87, 93-94, Şekil 6a (45 no.lu mezar), 89, 94, Şekil 10, Res. 10 (42 no.lu mezar), 90, 94-95, Şekil 13a (46 no.lu mezar).

lak başlı, dikdörtgen kesitli, ince ve geniş gövdeli örneklerine tam olarak benzemektedir. Daha çok iki dönem arasında bir geçiş örneği gibi durmaktadır. Bu nedenle oldukça önemlidir. Ayrıca pithos mezarların da herme formu steller ile işaretlendiğini göstermesi açısından da anlamlı bir örnektir.

Herme ve işlenmemiş taş plakalar dışında dairesel kesitli stel ile kourosa ait baş parçası dönemin diğer mezar işaretlerini oluşturur. Bunlardan dairesel kesitli stel, nekropolisin güneydoğusunda açığa çıkarılan 387 no.lu pithos mezarın ağız kısmını kapatan başka bir pithos parçasını desteklemek için kullanılmış destek taşı düşüncesi uyardırmaktadır. İlk bakışta sütun tamburuna benzeyen bu parçanın, dikkatli incelendiğinde tuf taşından yapılmış silindirik şeklinde bir stel olduğu görülür. Korunan yüksekliği 0,48 m olan stelin baş bölümü kırık ve eksiktir. Stelin alt bölümü üst bölümüne göre daha geniştir ve yukarı doğru daralarak yükselmektedir. Üst bölümünde ise çapı 0,17 m olan daire formunda bir kırık bulunmaktadır (Res. 4). Söz konusu kırıktan burada baş şeklinde bir ekentinin bulunması gerektiği düşünülmüştür. Stel bu şekilde herme formu stellerin dairesel kesitli bir versiyonu gibi durmaktadır. Stelin araziye konumu göz önünde bulundurulduğunda ilk etapta devşirme olarak kullanıldığı izlenimini uyardırmaktadır. Ancak 460 no.lu pithos mezarın herme formu steli dikkate alındığında, 387 no.lu pithos mezarın da bu dairesel kesitli stel ile işaretlenmiş olabileceği akla gelmektedir. Stelin tartışmaya açık konumu nedeniyle tarihi konusunda kesin bir yargıda bulunmak mümkün olmasa da, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına ait 387 no.lu pithosun ağız bölümünü kapatmak için kullanıldığı düşünüldüğünde, en geç MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına ait olmalıdır.

Res. 4: Dairesel Kesitli Stel / Stele with A Circular Cross-Section (Antandros Kazı Arşivi).

Heykel parçası, tuf taşından yapılmış bir kouros heykeline ait başın yarısıdır. Korunduğu kadarıyla 0,225 m yüksekliğinde, 0,205 m genişliğinde ve 0,15 m kalınlı-

ğındadır. Ölçüler göz önünde bulundurulduğunda bu heykel orijinalde yaklaşık olarak 1,50-1,60 m yüksekliğinde olmalıdır. Ancak baş parçası dışında heykelin geri kalan bölümü eksiktir. Başın ele geçen sol bölümünde kulak ve burnun tahrip olduğu, göz kapağı ile gözün ise bir bölümün korunduğu görülmüştür. Heykelin alın kısmı düzdür. Saçları kısa ve ensede son bulmaktadır (Res. 5). Söz konusu parça Geç Roma döneminde nekropolis üzerine inşa edilen yerleşim birimlerine ait bir duvar içinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Her ne kadar geç dönem duvarı içinde bulunmuş olsa da stil özellikleri heykel parçasının Geç Arkaik- Erken Klasik döneme ait olduğunu göstermiştir¹⁸. Olasılıkla bir kouros olan heykel parçası, Pitane nekropolisinde olduğu gibi Arkaik dönemde mezar işareti olarak kullanılmış olmalıdır¹⁹.

Res. 5: Kouros Parçası / Kouros Fragment (Antandros Kazı Arşivi).

Yukarıda söz edilen Arkaik dönem mezar taşları arasında iki ayrı mezar yapısını işaretlemek için kullanılan herme formu steller ile işlenmemiş doğal taşlar *in situ* oluşlarıyla ön plana çıkmaktadır. Stel ve mezar dikitleri, büyük olasılıkla aynı aileden bireylerin gömüldüğü aile mezarlarını işaretlemek için kullanılmıştır. Genel hatlarıyla MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen bu mezarlar, Antandros toplumunun erken dönemlerden itibaren mezarlarını işaretlediklerini gösterirken, hem herme formu stellerin hem de işlenme-

¹⁸ Richter 1960: 118, Fig. 391-394, 399 (Munich).

¹⁹ Akurgal 1967: 42.

ANTANDROS MEZAR TAŞLARI

miş taşların bir arada mezar işareti olarak kullanıldığını göstermiştir. Ayrıca üst yapısı korunmadığı için formu belirlenemeyen steldeki ince işçilik, farklı formda bir stelin de kullanılmış olabileceğinin düşündürmektedir. Bunun dışında özellikle dört bireye ait mezar yapısında ele geçen iki stel ile iki plaka taş/dikit, her birey için birer mezar taşının dikildiğini akla getirmektedir.

Benzer bir değerlendirmeyi 320 no.lu mezar yapısı için yapmak çok da mümkün görünmemektedir. Çünkü mezar bölümünde ikisi bebek ikisi yetişkin dört birey için iki taş dikit ve bir herme formlu stelden oluşan üç mezar işareti yerleştirilmiştir. Bu durumda 320 no.lu mezar bölümündeki bireylerden ikisinin yetişkin olması, buna karşın ikinci mezar bölümündeki bireylerin dördünün de yetişkin olması mezar yapılarındaki yetişkin birey sayısı ile mezar işareti sayısı arasında bir ilişkinin olabileceğine işaret etmektedir. Ancak bu çeşitlilik bazı soruları da beraberinde getirmektedir. Aile mezarı olduğu düşünülen bu bölmelerde neden farklı formlarda stel ve taş dikitler bir arada bulunmaktadır? Bunlar bireylerin yaş ve cinsiyetiyle ilgili bir uygulama mı yoksa bir statü göstergesi olarak herme formlu steller aile reisini mi temsil etmektedir? Belki de antropolojik araştırmaları tamamlandığında bu soruların bir bölümü kendiliğinden yanıt bulacaktır.

Birden fazla stelin bir arada bulunduğu başka bir mezar müze kurtarma kazılarında açığa çıkarılmıştır. 1995 yılında gerçekleştirilen müze kurtarma kazılarında *in situ* durumda ortaya çıkarılan iki herme formlu stel, 4314 no.lu parselde açığa çıkarılan A 129-1 no.lu taş lahit mezarın içindeki iki bireyi işaretlemek için kullanılmıştır²⁰ (Res. 6). Bu iki stel, tuf taşından yapılmış olup, yaklaşık 0,80 m yüksekliğinde, 0,35 m genişliğinde ve 0,10 m kalınlığındadır. Arkaik dönem örneklerine göre baş, boyun ve gövde daha geniştir. Gövdenin alt bölümü işlenmeden bırakılmıştır. Stel altlığının bulunmadığı bu örneklerde, stellerin işlenmeden bırakılan alt bölümleri doğrudan toprağa yerleştirilmiştir. Stellerden solda yer alanın baş bölümü sağdakine göre daha keskin bir açıyla boyuna bağlanmaktadır. Benzer özellik 460 no.lu pithos mezarını işaretlemek için kullanılan herme formlu stel de görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu stel Arkaik ile Klasik dönem arasındaki geçiş özelliklerine sahip olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Stellerden sağdaki ise daha çok Klasik dönemin yuvarlak başlı örneklerinde görülen yumuşak bir geçişe sahiptir. Mezarda MÖ 520-490 yıllarına tarihlenen bir amphora ile MÖ 490-470/460 yıllarına tarihlenen iki siyah figür lekythos ele geçmiştir²¹. Söz

konusu buluntular, mezarda yer alan iki bireyin gömülme aralıklarının saptanmasına ve stellerin tarihlenmesine olanak sağlamaktadır. Buna göre 460 no.lu pithos mezarının herme formlu steli ile benzer bir baş formuna sahip olan kuzeydeki stel, mezarın ilk gömüsüne, güneydeki ise ikinci gömüye ait olmalıdır. Erken özellik gösteren bu stel, Klasik dönem örneklerine benzemekle birlikte olasılıkla Klasik dönemin herme formlu stellerinin erken örneğini gibi durmaktadır.

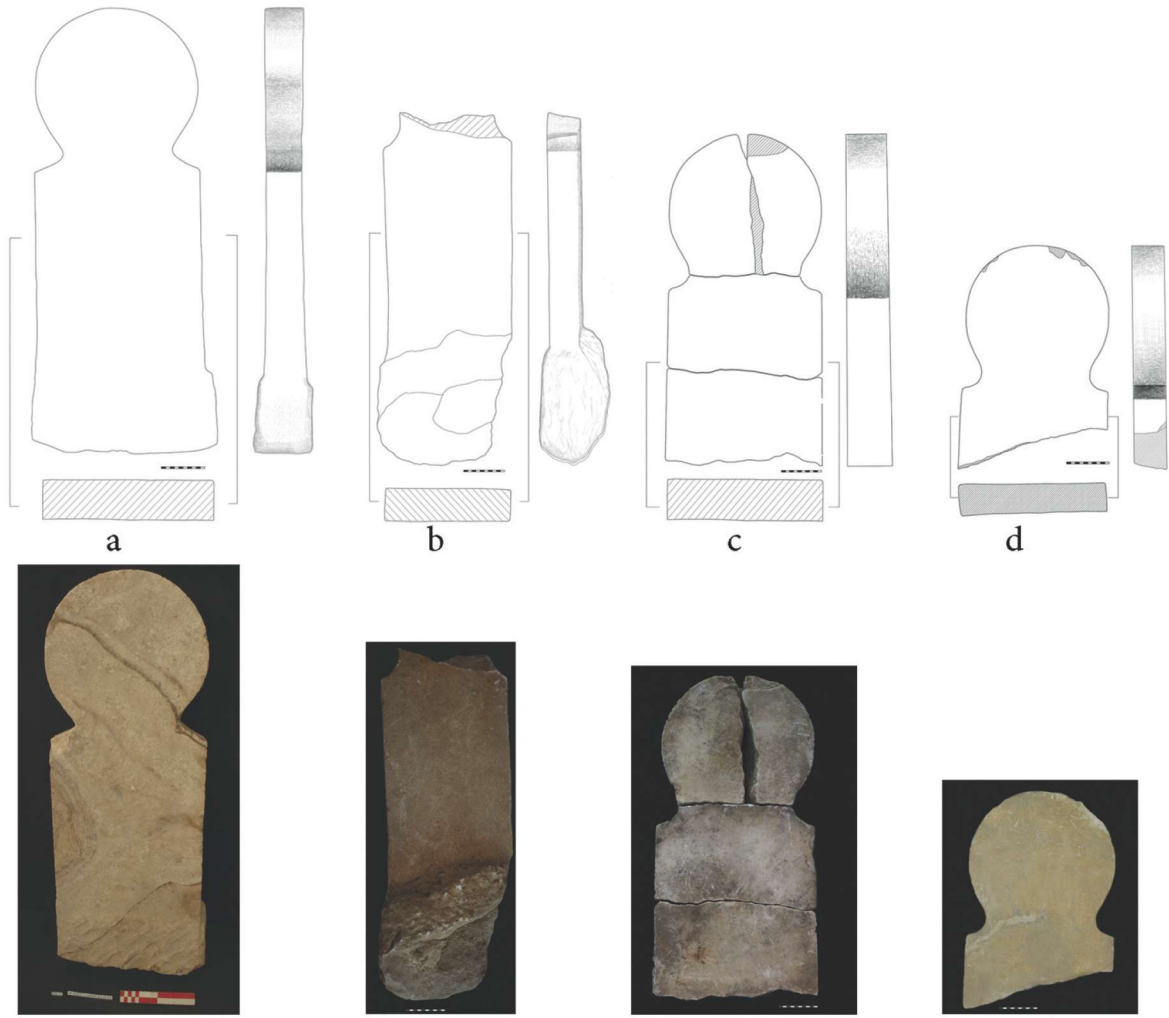
Res. 6: Herme Formlu Steller / *Herme Shaped Stelai* (Özeren/Ünal/Üner 1997: Res. 3).

Herme formlu stellerin Klasik dönem örnekleri, form ve yapıldığı malzemeler açısından Arkaik dönem örneklerinden bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Arkaik dönemin sadece tuf taşından yapılmış örneklerinin aksine Klasik dönemde hem tuf hem de mermerden yapılmış örnekler bulunmuştur. Bunların üst bölümü Arkaik dönem örneklerine göre daha yuvarlak hatlı ve daire şeklinde, boyun kısa ancak daha geniş, gövde daha ince ve daha geniştir. Gövdenin alt bölümü de işlenmeden bırakılmıştır (Res. 7 a-d)²².

²⁰ Özeren/Ünal/Üner 1997: 163, Res. 3; Polat 2013: 197, Fig. 7.

²¹ Mezar buluntularından amphoranın benzer örneği için bkz. Sparks/Talcott 1970: 341,1495 (P 8858 E 14:5), Plate 63 (MÖ 520-490); Lekythoslar için bkz. Moore/Philippides 1986: 246, Plate 87, No: 1188 (MÖ 490-470); Dominguez/Sanchez 2001: 65, Fig. 62 (MÖ 490-460); Knigge 1966: 29-30, Beilage 25, 1. 48. no:9 (MÖ 470-460)

²² Klasik dönemin herme formlu stelleri Resim 7a-d gösterilmiş ancak içlerinden en iyi örnek detaylı olarak ele alınmıştır. Benzer özellikteki diğer herme formlu stellerin sadece çizim ve fotoğrafları verilmiştir.

Res.7: Klasik Dönem Herme Formlu Steller / Herme Shaped Stelai of Classical Period (Antandros Kazısı Arşivi).

Klasik dönem herme formlu stellerden yukarıda söz edilen *in situ* iki örnek dışındakilerin tamamı dağınık buluntular şeklindedir. Bunlardan en iyi korunmuş olanı MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen 49 no.lu taş lahit mezara ait podyum duvarının kuzeyinde ve alt seviyesinde açığa çıkarılmıştır²³. Kahverengi damarlı mermerden yapılmış bu stel, 1,02 m yüksekliğindedir. Daire şeklindeki baş bölümü 0,37 m çapında, omuz genişliği 0,38 m gövde altı 0,42 m genişliğindedir. 0,09 m kalınlığında olan stelin ön yüzü özenli bir biçimde işlenerek düzleştirilirken, arka yüzü nispeten düzleştirilmiş olmasına karşın ön yüze göre daha kaba bir işçilik göstermektedir. Gövdenin alt bölümü ise *in situ* iki örnekte olduğu gibi toprağa yerleştirileceği ve görülmeceği düşünülerek işlenmeden bırakılmıştır (Res. 7a). Stelin hangi mezara ait olduğu belirlenememiştir. Ancak stellerin doğrudan toprağa yerleştirildiği var sayıldığında üst bölümü blok taşlarla oluşturulmuş olan 49 no.lu mezara ait olma ihtimali zayıftır. Ancak 49 no.lu mezar, steli tarihleme noktasında *terminus* olarak değerlendirilebilir. Bu durumda stel, MÖ 5. yüzyılın ilk yarısından daha geç olmamalıdır.

Nekropolisin Klasik dönem mezar işaretlerine bakıldığında, Arkaik dönemin dairesel kesitli steli, kouros parçası ve doğal taşlarla yapılmış dikitlerinin kullanılmadığı görülmektedir. Buna karşın herme formlu stellerin daha kaliteli bir işçilikle sayılarının arttığı dikkat çeker. Bu durum Hellenistik döneme kadar en azından herme formlu stellerde bir devamlılığın bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Hellenistik dönemle birlikte herme formlu steller de dahil olmak üzere, erken dönem mezar stellerinin yerini alınlıklı mezar stelleri alır. Ayrıca doğrudan toprağa yerleştirilen Arkaik ve Klasik örneklerin tersine bu dönemde steller altlıklar üzerine yerleştirilmiştir.

Açığa çıkarılan alınlıklı stel ve stel parçalarının sayısı beştir. Bunlardan ikisi çok küçük parçalar olduğu için çalışmaya dahil edilmemiştir. Diğer üç örnekten sadece biri tam olarak korunmuştur. Bu grupta ele alınan stellerin tamamı mermerden yapılmış olup, ön yüzleri düzleştirilmiş arka yüzleri ise kabaca düzeltilmiştir. Hepsinin üst bölümünde kabartma olarak yapılmış, tepe ve köşe akroterli üçgen alınlık yer alır. Alınlık, stel yüzeyinden bir silmeyle hafif yükseltilmiştir (Res. 8 a-c). Hellenistik dönemde birçok merkezde tespit edilen alınlıklı mezar

²³ Polat 2013: 194-196, Fig. 4.

ANTANDROS MEZAR TAŞLARI

stillerinin bir bölümü Antandros örneklerinde olduğu gibi üçgen alınlıklı ve alınlık altında yazıtlıdır²⁴. Figüratif bezemelerin kabartma olarak yer almadığı bu grup steller arasında Byzantion'da açığa çıkarılan örneklerin bazılarında hem alınlık hem de stel gövdesinde boya ile yapılmış bezeme izlerine rastlanmıştır²⁵. Üçgen alınlıklı stellerin diğer bir bölümünde alınlık altında kabartma şeklinde figüratif tasvirler yer alır²⁶.

Res. 8: Üçgen alınlıklı steller / *Stelai with triangular pediments* (Antandros kazı arşivi)

²⁴ Byzantion'da açığa çıkarılan stel grupları içinde üçgen alınlıklı ve yazıtlı örnekler bulunmaktadır. Bkz. Fıratlı 1965: 271-272, Res. 6-9. Ayrıca Kyme antik kentine ait nekropolis alanında hem figürlü hem de yazıtlı örnekleri açığa çıkarılmıştır. Bkz. Korkmaz/Gürman 2012: 76-77, Res. 6.

²⁵ Fıratlı 1965: 271, 316.

²⁶ Byzantion, Miletopolis, Kyme, Smyrna ve Sardes üçgen alınlıklı ve figürlü stellerin açığa çıkarıldığı merkezlerden bazılarıdır. Byzantion örnekleri için bkz. Fıratlı 1965: 271-272, 316, Res. 25, 29, 31-33. Byzantion stelleri MÖ 4. yüzyılın sonları ile MS 3. yüzyıla tarihlenir. Hellenistik örneklerin büyük çoğunluğu ise MÖ 2.-1. yüzyıla aittir. Bkz. Fıratlı 1965: 317. Miletopolis için bkz. Şahin 2000: 8-9, 141-159, Lev. I-XVIII, TA1-TA35. Miletopolis kökenli bu steller MÖ 3. yüzyılın ilk çeyreğinden MS 2. yüzyıla kadar uzanan geniş bir zaman aralığında üretilmişlerdir. Kyme örnekleri için bkz. Korkmaz/Gürman 2012: 76-77, Res. 6; Smyrna ve Sardes için bkz. Smith 2002: 191-193, Res. 220-222.

Yukarıda genel özellikleri verilen bu stellerden tam korunmuş olanı nekropolisin güneydoğusunda açığa çıkarılmıştır. Boyuna dikdörtgen şeklinde olan stel 0,967 m yüksekliğindedir. Gövdenin alt bölümü 0,43 m, üst bölümü 0,41 m genişliğinde ve 0,07 m kalınlığındadır. Stelin ön yüzü özenli bir şekilde düzleştirilmiş ve üst bölümünde akroterli üçgen alınlık, alınlığın içinde "AR" harflerinden oluşan bir monogram, alınlığın altında ise

Yunanca yazılmış tek satır "ΕΥΑΡΧΟΣ ΕΥΝΟΜΙΑΔΑ" *Eunomida* [oğlu] *Euarckhos*" yazısı yer almaktadır (Res. 8a). Stelin arka yüzü ise kabaca işlenmiştir.

Antandros'ta bugüne kadar tespit edilen Hellenistik stellerin hiçbiri *in situ* buluntu değildir. Nekropolisin farklı alanlarında ve Geç Roma yapılarına ait duvarlarda devşirme malzeme olarak ele geçmiştir. Benzer bir durum bu dönemde kullanılmaya başlanan stel altlıkları için de geçerlidir. Antandros Nekropolisinde bugüne kadar toplam beş stel altlığı açığa çıkarılmıştır. Bu altlıklardan üçü tuf taşından ikisi ise mermerden yapılmıştır. Örneklerin tamamı kırık ve eksiktir. Bu nedenle tuf ve mermerden yapılmış örneklerden en iyi korunmuş birer örnek bu çalışmaya alınmıştır.

İlk örnek tuf taşından yapılmış enlemesine dikdörtgen şeklindedir. İki parça şeklinde kırık olarak ele geçmiştir, altında ve kısa kenarlardan birinde eksikler bulunmaktadır. Ancak tam ölçüleri alınabilecek derede de iyi korunmuştur. Buna göre altlığın uzunluğu 0,51 m genişliği 0,335 m yüksekliği 0,178 m'dir. Üst bölümünde 0,36 m uzunluğunda ve 0,10 m genişliğinde stel oturma yuvası bulunmaktadır (Res. 9a). Ayrıca kısa kenarların birinde kare bir oyuk yer almaktadır.

Res. 9: Stel Altlıkları / Stele Bases (Antandros Kazı Arşivi).

İkinci örnek mermerden yapılmış olup, iki parçalı kırık olarak ele geçmiştir. Ancak ilk örneğe göre daha kötü korunmuştur. Enine dikdörtgen formlu altlığın uzun ve kısa kenarlarında eksik bölümleri bulunmaktadır (Res. 9b). Korunduğu kadarıyla altlık 0,645 m uzunluğunda, 0,382 m genişliğinde, 0,172 m yüksekindedir. Üst bölümde yer alan stel oturma yuvası tam korunmamış olup, mevcut uzunluğu, 0,445 m genişliği ise 0,07 m'dir. Ayrıca bir uzun kenarı üzerinde kare oyuklar yer almaktadır. İlk örnekte de bulunan bu oyukların sonradan ikinci kullanımları sırasında yapıldığı düşünülmektedir.

DEĞERLENDİRME

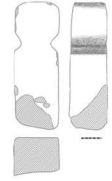
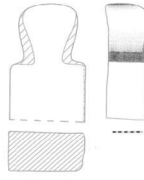
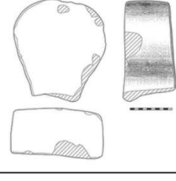

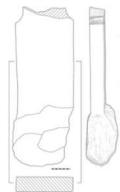
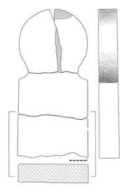
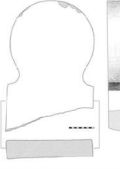
Antandros Nekropolisi'nde müze kurtarma kazıları ve daha sonrasında başlayan sistemli kazılarda açığa çıkarılan steller Antandros toplumunun MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mezarlarını işaretlediklerini ortaya koymuştur. Özellikle Arkaik ve Klasik dönemde herme şeklinde kendilerine özgü bir tür stel formunun oluşturulduğu belirlenmiştir. Herme formlu stellerin MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına ait erken örnekleri *in situ* buluntular olup, dönemin mezar işaretleri hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Bunlar şekilsiz taşlardan oluşan dikitlerle birlikte izole bir bölme içinde olasılıkla aynı aileden bireylere ait mezarları işaretlemek için kullanılmıştır. Özellikle ikinci mezar bölümünde yer alan dört birey için dikilen iki stel ve iki plaka taş/dikit, her birey için bir stelin veya

taşın dikildiğini göstermektedir. Bu noktada bireylerin tamamının yetişkin olması stel sayısında belirleyici bir rol oynamış gibi görünmektedir. Zira 320 no.lu mezar bölümünü işaretlemek için kullanılan bir stel ve iki doğal taş dikite karşılık mezarda iki bebek ve iki yetişkinden oluşan dört birey bulunması stel sayısında yetişkin bireylerin baz alındığı izlenimini uyandırmaktadır. Klasik dönemin başlarına tarihlenen taş lahit mezardaki iki bireyi işaretlemek için kullanılan iki herme formlu stel bunu destekler niteliktedir.

Arkaik ve Klasik dönemin herme şeklindeki stellerin formunda dönem içerisinde bir değişimin yaşandığı gözlenmiştir. Bu değişimi sayısal verilerle ifade etmek gerekirse Arkaik dönemin erken tarihli stelleri 0,22 m ile 0,253 m genişliğinde 0,192 m ile 0,125 m kalınlıklarında, kare ve dikdörtgen kesitlidir. Geç Arkaik erken Klasik örneklerde gövde 0,35 m'ye kadar genişlemiş, kalınlıkları 0,10 m kadar düşmüştür. Stel kesitleri artık kare değil dikdörtgendir. Klasik dönem örneklerinde daha da genişleyen stel gövdeleri en az 0,31 m en çok 0,42 m genişliğe ulaşmıştır. Kalınlıkları ise genelde 0,08-0,09 m. olarak ölçülmüşken bazı örneklerde 0,076 m. kadar incelendiği görülmüştür. Yükseklikleri açısından tam korunmuş örneğin azlığından dolayı çok verimli bir karşılaştırma yapmak mümkün görünmese de, Klasik dönem örneklerin Arkaik dönem örneklerine göre daha yüksek oldukları tespit edilmiştir. Örneğin Arkaik dönemin en iyi korunmuş stelinin (320 no.lu mezar bölümüne ait stel) 0,634 m. olarak belirlenmiştir. Klasik dönemin tam korunmuş en yüksek steli (49 no.lu podyumlu mezarın altından ele geçen örnek) 1,02 m. yüksekliğindedir (Tablo 1).

ANTANDROS MEZAR TAŞLARI

Resim No	Durumu	Yükseklik	Gövde Genişliği	Gövde Kalınlığı	Dönem	Çizim
2a	Tam korunmuş	0,634 m.	0,22 m	0,192 m.	Arkaik	
2b	Yerinden kaldırılmadığı için durumu net değildir.	0,385 m.	0,253 m.	0,125 m.	Arkaik	
2d	Sadece baş bölümü korunmuş	0,24 m.	-	0,115 m.	Arkaik	
2e	Dip ve gövdenin bir bölümü eksik	0,581 m.	0,32 m.	0,105 m.	Geç Arkaik-Erken Klasik	
6	Tam korunmuş	0,80 m.	0,35 m.	0,10 m.	Geç Arkaik-Erken Klasik	
7a	Tam korunmuş	1,02 m.	0,42 m.	0,09 m.	Klasik	
7b	Baş bölümü eksik	0,862 m.	0,31 m.	0,08 m.	Klasik	
7c	Gövdenin alt bölümü eksik	0,824 m.	0,39 m.	0,10 m.	Klasik	
7d	Gövdenin büyük bölümü eksik	0,524 m.	0,34 m.	0,076 m.	Klasik	

Tablo 1. Herme Formlu Steller.

Ayrıca her iki döneme ait herme formu stellerde yazıt, kabartma ve boya izlerine rastlanmamış olması da bu stel grubunu ilginç kılmaktadır. Ancak mezarın kime ait olduğunu belirtecek bir takım işaret, yazı ve bezemeler olmaksızın tamamen boş bırakılmış olabileceği de çok mantıklı gelmemektedir. Aksi takdirde stellerin esas işlevi olan yerini belirlemekle birlikte kime ait olduğu vurgusu, malzeme ve form açısından çok benzer olan bu stellerde belirleyici olmaktan çıkacaktır. Olasılıkla isim veya bireyi temsilen yapılan figüratif tasvirler boya ile yapılmış, ancak bunlar günümüze kadar ulaşmamış olmalıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki stellerin oldukça pürüzsüz ön yüzleri, boya ile yapılacak tasvirler için elverişli bir zemin oluşturmaktadır.

Herme formu stellerin yanında mezar işareti olarak kullanılan şekilsiz taşlar mezarların işaretlenmesinde bir standardın olmadığını aynı dönemde gerek işlenmiş gerekse de işlenmemiş taşların mezar işareti olarak bir arada kullanılabildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca stel ve taş dikitlerin batısına, yere paralel bir şekilde yerleştirilen üst bölümleri düzgün taşlar, yılın belirli dönemlerinde mezara yapılan sunuların konulması için yerleştirilmiş olmalıdır. Assos Batı Nekropolisi'nde ortaya çıkarılan urne mezarların dikdörtgen andezit taşlardan oluşan stellerle işaretlendiği ve bu stellerin önlerinde bir kenarı dış bükey olan kare taşların yer aldığı tespit edilmiştir. Bunlar sunu için yerleştirilmiş taşlar olarak değerlendirilmiştir²⁷.

Antandros mezar taşları, mezar işareti olmalarının yanı sıra ölü gömme gelenekleri konusunda da bazı ipuçları sunmaktadır. Antandros nekropolisinde baş doğuya gelecek şekilde doğu-batı doğrultulu yön birliğinin oluşmaya başladığını gösteren mezarlara MÖ 6. yüzyılın başlarına tarihlenen yetişkin inhumasyon mezarlarında rastlamaktayız. Ancak MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına ait stellerin doğuda yer alıyor olması, yön birliği olarak değerlendirilemeyecek olsa da belli bir düşünce veya inanç sistemi içinde bu taşların doğuya yani baş bölümüne yerleştirilmeye başladığını düşündürmektedir.

SONUÇ

Antandros nekropolisinde açığa çıkarılan mezar taşları değerlendirildiğinde herme formu stellerin form açısından bir gelişimi bugünkü verilerle açık bir şekilde ortaya koymak mümkün görünmese de dönemsel olarak bir değişimin yaşandığı söylenebilir. Buna göre grubun erken örnekleri köşeli ve armudi bir başa, dar ve kalın dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Gövde kesitleri kare ve dikdört-

gendir. Geç Arkaik erken Klasik örneklerde başın üst bölümü yuvarlak bir form alırken boyuna geçiş keskindir. Klasik dönemde ise baş bölümü daire şeklinde ve boyuna geçiş yumuşaktır. Gövde bölümü ise daha ince, daha geniştir. Yukarıda sayısal verilerin de ortaya koyduğu gibi erkenden geçe doğru herme formu stellerde köşeli ve armudi formu başların dönemin sonlarına doğru önce üst bölümlerinin dairesel bir form aldığı ve boyuna keskin bir açıyla bağlandıkları görülür. Klasik dönem de baş bölümü tamamen dairesel bir form alır ve boyuna yumuşak bir geçişle bağlanır. Gövdenin yüksekliği artar, aynı zamanda daha geniş ve daha ince bir şekil alır.

Herme formu stellerin yanı sıra nekropoliste ele geçen heykel parçası ve dairesel kesitli stel, mezar işaretlerinde bir taraftan farklı eğilimlerin bulunduğu gösterirken diğer taraftan insan ve insan formunda mezar taşlarının kullanılmasına yönelik bir eğilimin olduğunu düşündürmektedir.

Herme formu stel örnekleri, bilindik hermelerden farklı olarak baş bölümünde yüz detayı ve sakal, gövde üzerinde ise erkek cinsel organı bulunmamaktadır. Bu nedenle mezar sahibinin stilize edilmiş bir tasviri ya da ruhların kılavuzu olarak "*Psykhopompos*" adı altında ruhları yeraltı dünyasına götüren, onlara yardımcı olan tanrı Hermes'e ait basitleştirilmiş bir herme formu olarak kabul edilebilir.

Hellenistik döneme kadar stel formunda, en azından herme formu örneklerde, bir devamlılığın olduğu görülmektedir. Hellenistik dönemle birlikte dönemin siyasal konjonktürü gereği oluşturulan karma topluluklar ve buna bağlı olarak değişen demografik yapı içinde ölü gömme geleneklerinde yaşanan değişimin mezar taşlarına da yansıdığı görülmüştür²⁸. Arkaik ve Klasik dönemin herme formu stelleri ile heykel ve dairesel kesitli örnekleri bu dönemde ortadan kalkmış ve bunların yerini, altlıklara yerleştirilen üçgen alınlıklı ve bazıları yazıtlı mermer mezar stelleri almıştır. Her ne kadar steller üzerinde kabartma veya boya ile yapılmış figüratif tasvirler rastlanmamış olsa da bu durum stellerin bezemesiz olduğu anlamına gelmemelidir. Özellikle Byzantion örneklerinde tespit edilen boya izleri, bu tarz stellerde boya kullanılarak tasvirlerin yapılabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Antandros'un yazıtlı örneklerinde, yazıtın hemen alınlık altında yer alması ve gövdenin geri kalanının tamamen boş oluşu bu alanın boya ile bezenmiş olabileceğini, hatta yazıtsız olan örneklerde birey isminin boya ile yazılmış olabileceğini düşündürmektedir.

²⁷ Stupperich 1990: 20–21, Taf. 5, Res. 3–4; Stupperich 1992: 26, 28 Abb.13, Taf. 11 Res. 1; Stupperich 1996a: 54, Abb. 7; Utili 1999: 114–115, Abb. VII.

²⁸ Antandros nekropolisi ölü gömme geleneklerinde Klasik dönemde ağırlıklı gömü şeklini inhumasyon mezarlar oluştururken, Hellenistik dönemde gömü geleneklerinde yaşanan ani bir değişim ile kremasyon sayısında artış yaşanmıştır. Antandros nekropolisi ölü gömme gelenekleri için bkz. Polat/Polat 2007: 7; Polat 2008: 277; Yağız 2011: 21; Yağız 2012: 370.

KAYNAKÇA

AKURGAL, E. 1967.

“Çandarlı Kazıları”, VI. Türk Tarih Kongresi. Ankara: 41-42.

COLDSTREAM, J.N. 1968.

Greek Geometric Pottery. A Survey of Ten Local Styles and their Chronology. London.

DOMINGUEZ, A.J/SANCHEZ, C. 2001.

Greek Pottery From The Iberian Peninsula Archaic and Classical Periods. Leiden.

FIRATLI, N. 1965.

“İstanbulun Yunan ve Roma Mezar Stelleri”, Belleten XXIX/114: 263-328

HÜRMÜZLÜ, B. 2003.

Klazomenai Akpınar Nekropolisi (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir.

KNIGGE, U. 1966.

“Eridanos-Necropole, Berichte über die Grabungen 1964 und 1965 Südlich der Heiligen Strasse”, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung 81: 1-160.

KOCKEL, V. 1987.

“Im Tode gleich? Die Sullanischen Kolonisten und ihr kulturelles Gewicht in Pompeji am Beispiel der Nekropolen”, cRömische Gräberstraßen: Selbstdarstellung-Status-Standard, Kolloquium in München (vom 28. Bis 30. Oktober 1985) (Eds. H. Von Hesberg/P. Zanker). München: 183-198.

KOLDEWEY, R. 1891.

Neandria. Berlin.

KORKMAZ, E/GÜRMAN, B. 2012.

“İzmir İli, Aliğa İlçesi, Bozköy Mevkii Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı”, 20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu. Ankara: 69-93.

MOOR, M.B/PHILLIPIDES, M.Z.P. 1986.

Attic Black-Figured Pottery. The Athenian Agora 23. Princeton.

NAGEL, J. 2007.

Nekropolen von Pompeji Die Grabbauten vor dem Herkulaner Tor. Gring Verlag.

ÖZEREN, Ö/ÜNAL, A/ÜNER, A. 1997.

“Antandros Nekropolü 1995 Yılı Kurtarma Kazısı”, VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri. Ankara: 161-177.

PHILIPP, H. 1981.

“Archaische Gräber in Ostionien”, Istanbuler Mitteilungen 31:155-192.

POLAT, G. 2003.

“Antandros 2001 Kazıları”, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Ankara: 21-30.

POLAT, G/POLAT, Y. 2007.

“Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu”, Arkeoloji Dergisi IX: 1-20.

POLAT, G. 2008.

“Antandros Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri”, Anadolu/Anatolia Ek Dizi No 2. Ankara: 271-280.

POLAT, G/POLAT, Y/YAĞIZ, K/AKTAŞ, R/AÇAR, E. 2011.

“Antandros 2009 Yılı Kazıları”, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Ankara: 98-121.

POLAT, G. 2013.

“Antandros-the Necropolis in the Classical Period”, Griechische Grabbezirke klassischer Zeit. Normen und Regionalismen, Akten des Internationalen Kolloquium am Deutschen Archäologischen Institut, Abteilung Athen, 20-21. November 2009, Athenia 6 (Ed. K. Sporn). München: 191-201.

RICHTER, G.M.A. 1960.

Kouros, Archaic Greek Youths. A Study of the Development of the Kouros Type in Greek Sculpture. London.

SMITH, R.R.R. 2002.

Hellenistik Heykel. İstanbul.

SPARKES, B.A/TALCOTT, L. 1970.

Black and Plain Pottery of The 6th, 5th and 4th Centuries B.C., Athenian Agora XII. Princeton.

STUPPERICH, R. 1990.

“Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1989”, Asia Minor Studien 2: 7-22.

STUPPERICH, R. 1992.

“Zweiter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1990”, Asia Minor Studien 5: 1-31.

STUPPERICH, R. 1996a.

“Grabungen in der Nekropole von Assos 1989-1994” THETIS 3: 49-70.

STUPPERICH, R. 1996b.

“Vierter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1992”, *Asia Minor Studien* 21: 1–31.

ŞAHİN, M. 2000.

Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları. Ankara.

SHELOV, D.B. 1961.

Nekropol Tanaisa (Raskopki 1955-1958 G.G.) МІА 98, Moscow./ Д.Б.ШЕЛОВ, НЕКРПОЛЬ ТАНАСА (РАСКОПИ 1955-1958 гг.), МАТЕРИАЛЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО АРХЕОЛГИИ СССР, No: 98, МОСВА.

UTILI, F. 1999.

“Die Archaisch Nekropolise Von Assos”, *Asia Minor Studien* 31.

YAĞIZ, K. 2008.

“Antandros Nekropolisi Arkaik Dönem Urneleri”, *Arkeoloji Dergisi* XI/1: 83–104.

YAĞIZ, K. 2011.

“Antandros Nekropolisi”, *International Symposium on Kazdağları (Mount Ida) and Edremit, Global Change in the Mediterranean, Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu*, 5–7 Mayıs 2011 (Ed. R. Efe/M. Öztürk/ İ. Atalay). Edremit: 13–22.

YAĞIZ, K. 2012.

Kuzeybatı Anadolu’da M.Ö. 1. Binde Ölü Gömme Gelenekleri (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir.

YAĞIZ, K. 2015.

“Bir Troas Bölgesi Arkaik Nekropolisi: Antandros”, *Mustafa Büyükkolancı’ya Armağan/Essays in Honour of Mustafa Büyükkolancı* (Eds. C. Şimşek/B. Duman/ E. Konakçı), İstanbul: 707-722.

YALMAN, B. 1993.

“Antandros Nekropolisi Kurtarma Kazısı”, III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri. Ankara: 449–487.